
II. COMUNICACIONES

MAXIMO
GEO SEVERO PRÆSVLE EVLALIA
ITA APOENIS AVCTA A ROMANIS OLT
AM NACTA CAROLI MAGNI ET
RRA MARIQ X COMITVM ET XIII
CELEBRATA TANDE FELICIS CAROLI
PHILIPPI FILII HISPANIAR PRINCIPIS
NUMERIS ATO PARTIB COMPEETVA
ORE CIRCVDATVA REFECTIS MVRIS
S ARCIBVS EXCOGITATIS O PROPVG
HREICE MUNITVA ET SENATVS ETIAM
QVO IPSAM PLVRIMVM VALISSE
ATIBVS INDE VSRPATA INSTITVTO
A HÆ PVBLICI CONSILII A DES CON
O BARGINONIS IL M DCC ROMA
MAXIMO PONTIFICATV CCXXIII
PORTAS APERIT ET SACRV M
ICA A CÆSARIS EXPVGNATVA EXERCITV

R

COMUNICACIONS

Resums

La cristianització dels calls de Barcelona arran dels avalots de 1391 i la seva integració a la resta de la ciutat

Xavier Pons i Casacuberta, doctorand, Universitat de Barcelona

El 5 d'agost de 1391 es va iniciar a Barcelona una de les revoltes que marcarien indeleblement la història d'aquesta ciutat. En un moment d'evident crisi social i econòmica, embolcallat en el zenit de la predicació contra els jueus, els estaments bàsics de la societat cristiana van atacar la comunitat jueva de Barcelona, oferint als seus membres dues opcions: conversió o mort. La majoria dels seus membres es convertiren al cristianisme, altres van morir o s'exiliaren. Tant sols una reduïda minoria no va voler renegar de la seva fe i va continuar vivint a Barcelona. Tanmateix, la presència estable de jueus a la ciutat durà poc, perquè amb una majoria dels seus membres convertits al cristianisme, l'aljama va ser abolida definitivament pel rei el 10 de setembre de 1392. Sense una comunitat jueva que habités establement a la ciutat, el Call Major i el Call Menor van perdre el seu significat de barri tancat on habitaven els membres d'aquesta comunitat. Per tant, calia obrir-los i assimilar-los a la resta de la ciutat. Com es va realitzar aquesta assimilació? Qui hi viuria? Els jueus, ara conversos, que des de feia segles els havien ocupat, o bé els cristians de natura? Quins factors van intervenir en aquest procés i quines conseqüències va propiciar? Al llarg dels anys, els historiadors han buscat respondre aquestes i altres preguntes referents al destí dels calls de Barcelona després dels fets de 1391. La utilització, per part dels primers estudiosos, només de documentació institucional, ometent altres fonts per a l'estudi de la història, i una concepció pejorativa del col·lectiu jueu basada en estereotips erronis, van produir que la història dels calls jueus barcelonins després de 1391 restés incompleta i envoltada de mites que encara avui es mantenen com a certs. Aquesta comunicació pretén analitzar la historiografia d'ahir i d'avui referent a aquest tema, observant com la història de la nostra ciutat evoluciona al llarg dels anys gràcies a les inquietuds d'uns primers estudiosos i les aportacions de noves recerques.

La permeabilitat de la clausura: el convent dels Àngels a la Barcelona del segle XVII i l'obra de Contesina Fontanella

Verònica Zaragoza Gómez, Universitat de Girona

Durant l'Edat Moderna, l'accés de la dona a la cultura escrita era molt restringit, raó per la qual són escassos els noms avui en dia coneguts d'escriptores d'aquest període en l'àmbit català. Les úniques dones que agafaren la ploma en aquells moments eren les que tenien l'oportunitat d'accedir a l'educació, la qual cosa els permeté d'assolir un mínim dret a la paraula pública. Aquest "privilegi" quedà limitat, doncs, a les dones de les capes altes de la societat i a les que pertanyien a l'àmbit monàstic, que esdevingué un focus important de cultura en aquest període. Així, des dels convents, hi hagué dones que aprofitaren l'escriptura com un mitjà per explicar la seva experiència monàstica, de tal manera que aquests escrits ens serveixen per copsar el seu món interior i les seves impressions dins del convent, a la vegada que ens permeten d'entendre la visió de l'exterior –de la ciutat– que tenien les religioses. Aquesta comunicació vol presentar una visió del convent dominic dels Àngels de Barcelona al segle XVII com un centre de cultura femenina de l'època a través de l'anàlisi de la breu obra de la religiosa Contesina Fontanella, membre d'una de les famílies més influents del moment. Reclosa al convent dels Àngels, Contesina va escriure dos poemes en castellà, impresos al primer volum de les *Decisiones Cathaloniae* (1639) del seu pare, el jurista Joan Pere Fontanella, dedicats a la lloança d'aquest. Aquests versos, que transcendeixen els murs del convent on van ser creats, ens permeten copsar l'experiència religiosa de l'autora, una experiència que en aquella època estava marcada per particularitats com l'entrada en religió de dones de l'alta societat motivada per convencions socials més que no pas per una clara vocació religiosa, cosa que comportà una sèrie d'anomalies que s'havien intentat d'eradicar a través d'una nova normativa reformista. Aquesta comunicació pretén integrar l'obra de Contesina a l'ampli conjunt de literatura femenina originada a l'Edat Moderna en l'àmbit conventual (l'escriptora més prolífica del període, Hipòlita de Jesús Rocabertí, pertanyia al mateix convent dels Àngels de Barcelona, i fins i tot hi podem trobar alguna religiosa que participà en certàmens poètics) i alhora trencar amb el tòpic que situa aquelles dones aïllades en el seu món claustral, amb la intenció de fer llum sobre un fenomen que sovint ha estat negligit i desatès per la historiografia.

La classe dirigent de Barcelona i la Conferència dels Tres Comuns. Una relectura del poder del Consell de Cent en el tombant del segle XVIII

Eduard Martí Fraga, Universitat Internacional de Catalunya

La qüestió del poder del Consell de Cent durant els segles XVI i XVII competint d'igual a igual amb la Diputació del General és ben coneguda i sembla que hi ha poques coses a afegir. Però, tot i el llarg camí recorregut per historiadors de la

talla de Salvador Sanpere i Miquel, Francesc Carreras Candi, Agustí Duran i Sanpere, Pere Voltes o James Amelang, la veritat és que encara hi ha molts aspectes per conèixer amb més profunditat: Com es va forjar aquest poder? Quina relació hi va haver entre l'ascens d'una nova classe dirigent i el desenvolupament de nous mecanismes d'influència en la política catalana? Un d'aquests nous elements fou l'aparició de la Conferència dels Tres Comuns durant els anys de la Guerra de Successió. Com va afectar la Conferència dels Tres Comuns al "poder" de Barcelona? En quina mesura la Conferència va ser un instrument al servei de la classe dirigent del Consell de Cent per expandir les seves xarxes de control polític sobre la resta de les institucions del país? La resposta a algunes d'aquestes preguntes passa per un coneixement més profund dels membres del Consell de Cent entre els anys 1698 i 1714, que eren els mateixos que es trobaven dirigint també la Conferència i el Braç Militar de Catalunya. Aquesta comunicació pretén abordar aquests problemes des d'una perspectiva comparada amb el que alguns historiadors han afirmat sobre el paper del Consell de Cent durant la Guerra de Successió. A partir d'una breu aproximació al context polític i institucional del moment, analitzarem alguns episodis molt concrets que mostren com la Conferència dels Tres Comuns va ser una palestra d'enfrontaments entre el Consell de Cent i la Diputació. Va ser un combat dur, del qual els consellers sortiren com a clars vencedors. L'anàlisi d'aquests episodis es completarà amb un estudi de caràcter social. Mostrarem com el que hi havia en el rerefons de tot no era exclusivament una lluita d'institucions, sinó l'afirmació política d'una nova classe dirigent procedent de la burgesia ennoblida i de la petita noblesa. Tot plegat, eren ells els que havien fet gran la ciutat de Barcelona i ells eren també els que estaven exigint a la monarquia quotes cada vegada més elevades de llibertat política.

La població de Barcelona, 1680-1830: fonts, historiografia i estat de la qüestió

Pilar López Guallar, historiadora

L'anàlisi dels estudis sobre la història de la població barcelonina al segle XVIII presenta com a dificultat prèvia que han estat abordats des de diferents disciplines sectorials i han quedat diluïts sovint en marcs més amplis: història de Catalunya, història urbana, història de la industrialització, etcètera. Pretenem aquí compilar i avaluar les fonts específicament demogràfiques i sociodemogràfiques barcelonines i els estudis que n'han fet ús, independentment de les adscripcions disciplinàries i de l'escala d'observació. El criteri de selecció és la resposta que les recerques poden aportar a les qüestions pendents sobre el creixement setcentista i la seva relació amb la Barcelona industrial. Partint d'una anterior aproximació nostra, per fer-ho hem considerat altres aportacions més recents que revisen els càlculs generals i la distribució geogràfica del creixement del Setcents a Catalunya. El model teòric de la transició demogràfica, de filiació malthusiana i desenvolupada per mestres com Arango, Livi Bacci, Pérez Moreda, Nadal o Vilar pel que fa al nostre àmbit cronològic i geogràfic, considera la caiguda de la mor-

talitat com el requisit del creixement econòmic. Juntament amb la teoria de la mobilitat de Zelinski, aquest model ha estat el fonament de la demografia històrica com a disciplina sectorial. Avui dia, es dóna la paradoxa que, mentre els avenços en la recerca posen en qüestió la seva presumpta universalitat i validesa per explicar l'arrencada del creixement sostingut de la població en el passat, el model inspira l'estudi de la denominada segona transició demogràfica a les societats occidentals, el seu impacte en l'envelliment de la societat i en la sostenibilitat del model europeu de benestar, els reptes de la immigració internacional i els seus efectes tant en la fecunditat i mortalitat com en la cohesió familiar i social i la reorganització territorial. En aquest *point tournant*, les poblacions del passat, també la de la Barcelona del Setcents, esdevenen un pou al que s'adrecen noves preguntes i se'n recuperen d'altres que, ja plantejades pels primers científics socials, havien quedat relativament marginades.

La visita a Barcelona de Carles IV i Maria Lluïsa de Parma el 1802: nova visió d'un episodi històric

Laura García Sánchez, Universitat de Barcelona

La presència a Barcelona dels reis Carles IV i Maria Lluïsa de Parma la tardor de l'any 1802 resultà un esdeveniment que la ciutat va resoldre amb èxit. El motiu de la visita és prou conegut: l'intercanvi de promesos entre la família reial espanyola i la napolitana; un fet que, en línies generals, consolidava les futures generacions al capdavant dels seus estats. Amb la seguretat de trobar-se enfront d'una oportunitat única pel que feia a la seva relació amb els Borbons, l'arranjament de la Ciutat Comtal a l'hora d'acollir aquests il·lustres personatges va ser modèlica en tot el seu conjunt de preparatius. Res no es deixà a l'atzar i, donat l'ampli ventall d'aspectes que aquesta estada va generar, el seu estudi permet incidir no només en un tema tan marcadament important com l'urbanisme i l'art, sinó també en la valoració històrica i política del fet. Amb els anys, a la nostra tesi doctoral, centrada en aquest tema, s'han afegit publicacions puntuals d'altres autors, que, unides a nous treballs propis de recerca, ens permeten de presentar avui noves lectures sobre el tema i incorporar altres aportacions a la historiografia d'aquest episodi. Així, per exemple, a partir de l'estada reial es va definir un nou món mediterrani espanyol en l'Europa napoleònica, especialment palpable en les relacions internacionals amb França i Itàlia (Nàpols, Parma i Gènova). La visita va intentar donar un impuls –i de fet ho va aconseguir– a l'activitat industrial i a les relacions comercials entre la cort i la façana mediterrània de la Península. La importància del Consolat i la Duana de Barcelona pel que fa a l'entrada d'objectes sumptuaris exportats des de França i Itàlia així ho demostra, tot i que també s'ha de tenir present el paper desenvolupat per altres països. A més, la documentació conservada a Patrimonio Nacional relativa a les compres fetes pels palaus reials permet veure les estretes relacions de Barcelona amb València i les illes Balears. El mobiliari realitzat per a l'ocasió també permet vincular-lo a obres contemporànies d'Itàlia, França i Madrid.

Abans de l'eixample: la reforma interior de Barcelona, 1772-1858

Marina López Guallar, historiadora

La comunicació s'insereix en un programa personal de recerca sobre les reformes urbanes de Barcelona abans del llançament del projecte d'eixample. A partir d'una anàlisi de la bibliografia existent, traçarem l'evolució del concepte i dels procediments de la reforma urbana possible abans de l'enderroc de les muralles. Fer un estat de la qüestió és sempre una operació que implica un cert nivell de generalització que, en aquest cas, no ha estat senzill d'assolir per tres causes estructurals. En primer lloc, la bibliografia existent arrenca de disciplines molt diferenciades –historiografia, arquitectura i urbanisme, geografia urbana, dret, etcètera– i respon a plantejaments diversos que dificulten la suma de resultats. En segon lloc, hi predominen els estudis de casos, per adaptació a unes fonts que, procedents majoritàriament de les administracions, funcionen sobre la base de l'expedient particular. I en tercer lloc, una ordenació arxivística tradicional ha separat els plànols de la documentació escrita, criteri comprensible des del punt de vista de la conservació material, però que, en determinats projectes, fa difícil d'accedir alhora a la memòria i a la imatge gràfica corresponent; un doble accés imprescindible per poder arribar a interpretacions correctes. La selecció de la bibliografia s'ha fet d'acord amb tres criteris: l'exigència de cobrir tot el període indicat, la importància dels episodis considerats dins la història de la ciutat de Barcelona i la rellevància intrínseca de les aportacions. L'anàlisi dels enfocaments que ofereixen els estudis publicats en relació amb la base documental corresponent és considerada un mètode imprescindible per detectar els buits significatius i molt útil per definir hipòtesis noves i orientar la recerca cap a les fonts idònies. En aquest sentit, vinculem l'establiment d'un estat de la qüestió amb la decisió d'atendre sobretot, com a investigadora, a tres aspectes menys estudiats que els projectes tècnics (plànols i memòries), però d'una importància primordial: la gestió (decisió política, marc legal i execució material), els diversos procediments emprats per obtenir el sòl i, finalment, el finançament de les obres.

Ramon Ferrer i Tolrà. La historiografia de la guerra napoleònica

Benet Oliva i Ricós, historiador

El prevere Ramon Ferrer és el gran cronista de la guerra napoleònica a Catalunya. Les seves obres constitueixen una excel·lent font de dades sobre la guerra a molts indrets del nostre país, especialment a la capital per la seva obra *Barcelona cautiva*. Presentarem els orígens familiars de Ramon Ferrer i Tolrà, entre Barcelona i Vilassar, especialment la trajectòria del seu avi matern, Francesc Tolrà i Lledó, un fadrister dels Tolrà, pagesos benestants de la vall de Cabrils, que s'establí a ciutat com a barreter i protagonitzà un notable ascens dedicat a tot tipus de negocis, amb la consegüent formació d'un notable patrimoni entre Barcelona i Vilassar. A continuació, mostrarem l'itinerari vital de

Ramon Ferrer: la seva herència, l'entrada a l'Oratori de Sant Felip Neri i els seus estudis eclesíastics, l'obra historiogràfica i les tasques que desenvolupà com a arxiver i bibliotecari –especialment la catalogació dels llibres d'aquest Oratori i una primera catalogació, datada el 1818, dels llibres de la pionera Biblioteca Catalana, instal·lada al Seminari tridentí–, així com els honors acadèmics que va rebre. Finalment, repassarem la seva repercussió en la historiografia sobre la guerra napoleònica, en diverses etapes: a) de l'epopeia romàntica a les síntesis d'Adolf Blanch i Antoni de Bofarull; b) les crítiques, divergències i nous estudis parcials entorn de la Catalunya napoleònica de Pierre Conard, Frederic Camp, Carles Rahola, etcètera; c) l'actualització de l'obra de Ferrer en la tesi doctoral de Joan Mercader, *Barcelona durante la ocupación francesa* (1949), que, seguint les noves tendències historiogràfiques del moment, incorpora els vessants social, religiós, econòmic, institucional, etcètera; d) la posada al dia del mateix Mercader, *Catalunya i l'imperi napoleònic* (1978), a partir de les aportacions de Jordi Rubió i Balaguer, Ferran Soldevila, Jaume Vicens i Vives, Pierre Vilar, Núria Sales, Lluís Maria de Puig i altres; e) els girs hisendístics, els retorns a la política i els nous enfocaments, com la història de les dones o de les mentalitats, apareguts a partir de la dècada dels setanta, amb Josep Fontana, Ramon Garrabou, Esteban Canales, Antoni Moliner, Àngels Solà, Ricardo Garcia Càrcel, etcètera; f) l'actual recuperació dels orígens amb la reedició de la *Barcelona cautiva*.

Evolució i desigualtats en la mortalitat infantil a Barcelona (1860-1936): una revisió de la seva historiografia

Francesc Muñoz Pradas, Universitat Autònoma de Barcelona

Roser Nicolau-Nos, Universitat Autònoma de Barcelona

Amb aquesta comunicació volem fer una revisió crítica i comparada dels estudis efectuats sobre l'evolució de la mortalitat infantil a Barcelona entre 1860 i 1936. S'estructura en tres apartats. En el primer, revisarem les obres publicades i els autors que estudiaren abans de la Guerra Civil la mortalitat dels nens a Barcelona. Aquests materials il·lustren el tipus d'informació estadística a disposició dels polítics i responsables dels serveis sanitaris municipals de l'època. Els avaluarem des d'una perspectiva comparada, respecte al tipus de fonts i indicadors estadístics elaborats pels seus contemporanis en altres administracions locals o estatals. Ens interessa particularment calibrar el grau de consciència sanitària i percepció estadística respecte a la situació i evolució de la mortalitat infantil de Barcelona i comparar-la amb l'existent en altres ciutats i països. Per aquest motiu, serà necessari identificar algunes fites significatives en els estudis de la mortalitat dels nens entre 1830 i 1930 en els països més avançats pel que fa a l'elaboració d'estadístiques de mortalitat i la seva anàlisi. En un segon apartat ens ocuparem de la bibliografia medico-social de l'època referida a Barcelona, amb l'objectiu de valorar el grau de difusió dels principals coneixements en relació als determinants immediats de la mortalitat dels nens, en particular en els dos àmbits en què es van realitzar els principals progressos científics d'aquest

període: la microbiologia i la nutrició. Ens ocuparem de l'atenció prestada a les malalties infeccioses, els requeriments nutritius i les pautes de creixement físic de la població infantil i juvenil. També tractarem les diverses respostes politico-sanitàries dutes a terme a la ciutat, pel que fa als arguments i opinions expressades sobre el seu impacte en la millora de la salut d'aquell grup de la població. En el tercer i darrer apartat, revisarem els treballs que s'han realitzat amb posterioritat sobre la salut dels nens a Barcelona durant el període anterior a la guerra i els contrastarem amb estudis disponibles per altres ciutats espanyoles i europees. Assenyalarem les observacions i els interrogants més significatius que s'han plantejat en aquestes recerques i algunes de les possibilitats que ofereixen les dades de la ciutat de Barcelona per respondre a alguna d'aquestes preguntes.

El matrimoni a la Barcelona industrial. Pautes demogràfiques i socials

Miquel Valls Fígols, Centre d'Estudis Demogràfics, UAB

Joana Maria Pujadas Mora, Centre d'Estudis Demogràfics, UAB - Grup d'Investigació d'Història de la Salut, Universitat de les Illes Balears

Des de mitjan segle XIX, la literatura higienista féu un ús important dels càlculs demogràfics per mostrar l'estat de salut de les poblacions. D'aquesta manera, les variables demogràfiques més llargament estudiades foren la natalitat i la mortalitat, deixant en un segon terme la nupcialitat, ja que s'entenia que aquesta última variable no influïa directament en la dinàmica i l'estructura de la població. Els primers treballs clarament relacionats amb el fet demogràfic són les topografies mèdiques de l'Acadèmia Medico-pràctica de la ciutat de Barcelona, com ara les de Josep Masdevall (1784), precursora del fulletó de denúncia sanitària de Pere Felip Monlau *Abajo las murallas* (1841), considerat el principal introductor de l'higienisme a Catalunya. Però l'estudi del matrimoni pròpiament dit no arribà fins Laureà Figuerola amb la seva *Estadística de Barcelona en 1849*. Més endavant, trobem els treballs de l'enginyer Ildefons Cerdà (1867), la *Monografía estadística de la clase obrera de Barcelona en 1856*, publicada dins la *Teoría general de la urbanización*, com també el treball de Gumersind Colomer Codina (1883), *Movimiento de la población de Barcelona en el veintenio 1861 a 1880*, o el de Pedro García Faria (1893), *Proyecto de saneamiento del subsuelo de Barcelona*, entre molts d'altres. A principis de segle XX, Barcelona fou de les primeres ciutats que tragué més profit del Registre Civil, amb els treballs de Luis Comenge, que continuava el realitzat per Josep Nin i Pulles sobre les estadístiques demogràfiques i sanitàries de la ciutat. El darrer exponent d'aquest període fou Josep Vandellós, creador del Servei Central d'Estadística de la Generalitat de Catalunya (1934). En aquesta comunicació analitzem l'estudi del matrimoni en la bibliografia demogràfica de finals del segle XIX i principis del XX, molta d'ella de caràcter mèdic, a partir del mètode utilitzat en la seva construcció científica. Aquest mètode passa pel tipus de tractament estadístic que fou donat a les dades demogràfiques i per l'òptica d'anàlisi emprada (transversals o de moment i longitudinals). Aquest estudi s'emmarca en una època de gran rellevància en la creació de monografies i estadístiques socials que

sorgeixen amb força a Barcelona, a cavall de l'higienisme i dels anhels liberals de secularització dels registres vitals.

El mapa teatral de Barcelona. Una revisió historiogràfica

Antoni Ramon Graells, Universitat Politècnica de Catalunya

Una revisió historiogràfica del lloc del teatre a Barcelona ha de partir, necessàriament, de l'estudi de les històries del teatre català de Francesc Curet i de Xavier Fàbregas, així com de la de l'escenografia catalana d'Isidre Bravo. Però, per arribar a conèixer l'estat de la qüestió en tot el seu abast, cal obrir l'espectre de les obres a analitzar més enllà dels límits de la història específica del teatre. Partint d'una primera ullada als textos esmentats, la comunicació s'apropa al territori de l'avinguda del Paral·lel per mostrar com la història s'escriu amb estils literaris diversos. La *Biografia del Paralelo* de Luis Cabañas –pseudònim de Rafael Moragas “Moraguetes”– o la més actual de Miquel Bàdenas, passant pels treballs de Domènech de Bellmunt, Sebastià Gasch o Àngel Zúñiga, permetran comprovar-ho; però també en textos procedents de la història urbana, com els de Pere Gabriel, Chris Ealham o José Luis Oyón, descobrirem dades i valoracions sobre el rol urbà i social del Paral·lel a la fi del segle XIX i els primers anys del segle XX. La hipòtesi de la comunicació és que cal un treball centrat en l'espai urbà que s'abordi des d'enfocaments diversos i que observi la geografia teatral de Barcelona a tres escales –l'urbanisme, l'arquitectura i l'espai escènic– i amb l'instrumental analític de disciplines diverses. Els treballs d'elaboració d'una cartografia teatral de Barcelona desenvolupats per l'Observatori de Teatres en Risc constitueixen una temptativa en aquest sentit: amb un conjunt de plànols i l'elaboració d'una base de dades miren d'oferir materials per entendre les lògiques del sistema teatral de la ciutat actual i l'evolució experimentada per aquest al llarg del temps. El mapa teatral de la ciutat no només és un reflex de la història del teatre, sinó també de la història urbana. La geografia teatral es pot entendre com el resultat d'una relació –a vegades harmoniosa a vegades difícil– entre el teatre i la ciutat. A Barcelona, d'una banda, el potencial cívic de l'espai urbà atrau al teatre, i de l'altra, l'activitat teatral contribueix a materialitzar el potencial del lloc, tal com succeí a la Rambla, al passeig de Gràcia, al Paral·lel i, al llarg de la segona meitat del segle XIX i a començaments del segle XX, a les viles del Pla de Barcelona; uns indrets de la ciutat on avui encara resta la memòria del pas del teatre.

Una anàlisi historiogràfica de l'oci i els seus espais a la Barcelona del 1900

Fàtima López, GRACMON, Universitat de Barcelona

Teresa-M. Sala, GRACMON, Universitat de Barcelona

Des d'una visió sincrònica, la comunicació té com a objectiu l'anàlisi de les aportacions historiogràfiques sobre les manifestacions artístiques en relació amb una

temàtica d'ampli abast cultural com és l'oci, en un període que abraça des de 1880 fins a 1910 i que hem volgut anomenar "la Barcelona del 1900". S'aborda l'anàlisi a partir de fonts primàries i secundàries, que ens permetran d'establir un estat de la qüestió (veure d'on partim i de què disposem) per tal de situar els paràmetres i els registres que podem utilitzar per elaborar una valoració crítica. Pel que fa a les fonts primàries, hem estudiat la premsa, revistes especialitzades, memòries, biografies, fonts gràfiques, guies, àlbums i repertoris del període referit. I respecte a les fonts secundàries, es tracta la recuperació i la difusió del Modernisme, que engloba des dels primers estudis historiogràfics (de 1943 fins als anys seixanta) fins a l'eclosió i la diversificació de les aportacions historiogràfiques (des dels anys seixanta-vuitanta fins a l'actualitat). Des del vessant de la prospecció historiogràfica, els punts de vista utilitzats, pel que fa als orígens i transformacions dels espais i les noves formes d'oci, es centren principalment en la ciutat de Barcelona, tot i que en d'altres ocasions s'estenen a Catalunya o a un marc geogràfic més ampli. De fet, alguns dels títols de la bibliografia ens marquen l'enfocament del tema, que bàsicament segueix un criteri cronològic, tot i que també parteix de la confrontació de confluències i divergències entre perspectives, escoles historiogràfiques, o bé segons el tipus de públic al qual va dirigida.

Salvador Sanpere i Miquel i els pintors primitius catalans. La descoberta de les pintures de la cel·la de Sant Miquel del Reial Monestir de Santa Maria de Pedralbes

Mireia Freixa, Universitat de Barcelona

Salvador Sanpere i Miquel (1840-1915) va tenir una personalitat rica i complexa. Interessat en temes de filosofia moral i polític fidel al Partit Republicà, va ser també el gran promotor de la renovació de les arts aplicades i decoratives a Catalunya i un important historiador i historiador de l'art. Els aspectes més investigats de la seva biografia han estat la seva relació amb les arts aplicades i la seva obra com a polític i historiador de la ciutat de Barcelona. Però resta encara per explorar la seva aportació als estudis sobre història de l'art. Destaquen, de manera espacial, els dedicats als pintors catalans primitius, interès que se li degué despertar en el decurs de la seva estada a Londres, l'any 1870, en què deuria entrar en contacte amb l'estètica preraphaelita. Els seus estudis van ser molt discutits per altres historiadors, com Raimon Casellas, que discreparen de les seves atribucions i criticaren la seva manera d'enfocar l'estudi de la pintura. Tot plegat va derivar en una duríssima discussió des de les plataformes de l'Acadèmia de Belles Arts i de l'Acadèmia de Bones Lletres, de les que Casellas i Sanpere eren membres respectius, i en revistes com *L'Avenç*, *La Veu Catalunya* o *El Poble Català*. Es tracta, en conseqüència, d'un debat estrictament barceloní. Ara bé, la gran aportació de Sanpere a la història de l'art de Barcelona va ser el descobriment i la publicació de les pintures del també "primitiu" Ferrer Bassa que es conserven a la capella de Sant Miquel del monestir de Pedralbes. Sanpere va donar a conèixer el conjunt en una sèrie de tres conferències impartides a l'Ateneo de Madrid, entre 1910 i 1911,

i en va publicar un resum a *Museum*, el 1912, juntament amb una col·lecció de fotografies. Cal insistir en què no només en va fer una descripció, sinó que també va fotografiar el conjunt, convertint-se un dels primers erudits a fer servir la fotografia com a eina d'estudi per a la història de l'art. L'adscripció de les pintures a Ferrer Bassa, però, ha de ser compartida amb Eulàlia de Anzizu, l'erudita germana de Pedralbes que va descobrir el contracte de l'obra. La publicació de les notes de Sanpere i Miquel va iniciar tot un procés de revaloració del conjunt de Ferrer Bassa, que va culminar amb la publicació de la tesi doctoral de Manuel Trens, editada per l'Institut d'Estudis Catalans el 1936.

El procés urbanístic de la muntanya de Montjuïc de Barcelona, 1859-1935. Fonts documentals i bibliogràfiques

Guillem Fernández González, Universitat de Barcelona

Les notícies relacionades amb la urbanització de la muntanya de Montjuïc resten a l'ombra de l'Exposició Internacional de 1929, que ha acaparat majoritàriament l'atenció dels investigadors. Aquesta comunicació té per objectiu fer un estudi bibliogràfic i crític sobre la urbanització de Montjuïc entre els anys 1859 i 1935, a partir de llibres, articles en premsa, etcètera, escrits per arquitectes, geògrafs i historiadors des dels anys del regnat d'Isabel II fins l'actualitat. El primer bloc, «El saintsimonisme català i la idea d'eixample d'Ildefons Cerdà», se centra en els estudis realitzats per aquest enginyer sobre la reforma i eixample de la ciutat de Barcelona i la urbanització integral de Montjuïc. Al marge de les analogies entre el model geomètric de l'eixample i les ciutats racionalistes dels utopistes d'època contemporània, Cerdà considerava l'acció urbana com una eina indispensable pel desenvolupament econòmic i social de la ciutat (poc després, Josep Amargós donava compte de la importància de l'urbanisme per revalorar la muntanya de Montjuïc i promoure el seu progrés social). Amb el títol «Noucentisme, nacionalisme i historicisme», el segon bloc recull, en primer lloc, els autors vinculats al pensament noucentista i, més concretament, amb la idea de Catalunya-ciutat –o millor dit, d'una nacionalitat catalana de caire municipalista– i de mediterraneïtat (Puig i Cadafalch, Duran i Ventosa, Vega i March, Rubió i Tudurí...); tots dos aspectes estaven estretament lligats a la gestació i projecció urbana de l'Exposició Internacional d'Indústries Elèctriques i les seves Aplicacions i General Espanyola de 1913. En segon lloc, els estudiosos que investiguen l'evolució de la ciutat en relació amb llur context històric (Carreras i Candi, Duran i Sanpere, Cirici, etcètera). El tercer bloc, «L'estudi de la ciutat i/o història urbana. Un equilibri entre la investigació i la divulgació», pretén garbellar el contingut de la bibliografia més recent i seleccionar aquelles dades que permeten puntualitzar algun aspecte sobre l'objecte d'estudi (Josep Emili Hernández-Cros, Ignasi de Solà-Morales, Manuel de Torres Capell, Carme Grandas, Estanislau Roca, Javier Monclús...). Montjuïc és la projecció urbana derivada de tots aquests pensaments i escrits, que van arribar a cristal·litzar en un conjunt que, encara avui, és una de les fites ineludibles del *skyline* de la ciutat i del seu teixit socioeconòmic.

De l'alquimista a la fotografia artística: tres etapes en la construcció de la història de la fotografia del segle XIX a Barcelona (1890, 1940 i 1980)

María de los Santos García Felguera, Universitat Pompeu Fabra
Núria F. Rius, Universitat de Barcelona

La fotografia, lluny dels orígens mítics d'arts com la pintura, l'escultura o l'arquitectura, va mostrar al llarg de tot el segle XIX una preocupació permanent per narrar la seva pròpia història. En el cas concret de Barcelona, des de la inauguració del projecte cultural del Modernisme és possible identificar tres moments diferenciats en la construcció de la història de la fotografia del segle XIX a la ciutat: a) 1890: *d'un art nou a un art modern*. En el marc cultural del Modernisme, la fotografia visqué l'inici de la seva pròpia modernitat. El nou context de la fotografia instantània i amateur, sumat a l'estatus socioeconòmic adquirit pels grans estudis professionals de la ciutat –Napoleon, Esplugas, Audouard– però també a la desaparició d'alguns d'ells –Areñas, Sala, Mariezcurrena, Moliné–, propicià les primeres reflexions històriques sobre l'arribada de la fotografia a Barcelona i el seu desenvolupament al llarg de la segona meitat del segle, en un camí que anava de la fotografia d'ofici a la fotografia d'art. b) 1940: *el fotògraf, un tipus de la Barcelona de fi de segle*. La literatura memorialista produïda a partir de la dècada de 1940 pels protagonistes o els fills dels protagonistes de la Barcelona del Modernisme recuperà, entre d'altres personatges, la figura del fotògraf retratista com a portador de la modernitat a la ciutat, però també com un tipus d'ofici sovint estrofolari als ulls de la societat barcelonina de l'època. És a partir d'aquest moment que s'inicià la construcció historiogràfica d'alguns d'aquests fotògrafs retratistes, com Napoleon (sense especificar la família), Manel Moliné o Joan Cantó, entre d'altres. c) 1980: *la fotografia, patrimoni de la ciutat*. El període d'inici de la democràcia espanyola, en el context internacional de renovació historiogràfica de la fotografia (promoguda per la celebració del seu 150è aniversari el 1989), fou el moment en què es fixà un repertori de fotògrafs icones del segle XIX, i també de fotografies, basat, principalment, en els grans treballs del període conservats en les diverses institucions patrimonials del país. Es tracta, en definitiva, d'un discurs 'artistitzador' del mitjà, el model del qual encara és vigent avui.